

Н. В. Тувакова

доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії

Львівського інституту ДВНЗ «Університет банківської справи»

О. М. Корицька

викладач кафедри економічної теорії

Львівського інституту ДВНЗ «Університет банківської справи»

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ І ДЕРЖАВ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ В КОНТЕКСТІ ФЕНОМЕНУ «ПРОКЛЯТТЯ РЕСУРСІВ»

Розкрито суть феномену «прокляття ресурсів» у контексті розвитку світової економіки і визначено особливості його прояву в економіці України. Проведено емпіричні дослідження на основі аналізу економічного розвитку України і держав Вишеградської четвірки. Зроблено висновки про необхідність системного підходу в розв'язанні проблем підвищення рівня збалансованості формування та ефективності використання ресурсів як надійного підґрунтя для сталого розвитку і створення нової якості економічного зростання.

Ключові слова: феномен «прокляття ресурсів», природно-ресурсний потенціал, ефективність використання ресурсів, економічне зростання.

Tuvakova N. V., Korytska O. M. ECONOMY OF UKRAINE AND VISEGRAD FOUR IN LIGHT OF “RESOURCE CURSE” PHENOMENON

The article presents the essence of the «resource curse» phenomenon in the light of the global economy and the peculiarities of its manifestation in the economy of Ukraine. An empirical study based on the analysis of economic development of Ukraine and the Visegrad Four is carried out. Conclusions are made regarding the need for a systematic approach to solving problems of improvement of balance development and resource efficiency as a reliable basis for sustainable development and the creation of a new economic growth quality.

Keywords: resource curse phenomenon, natural capital, resource efficiency, economic growth.

Постановка проблеми. Парадокс достатку, або феномен «прокляття ресурсів», є предметом обговорення протягом більш ніж 30 років із різними теоретичними підходами і науковими думками. Цей феномен пояснює ситуацію, коли країни, які багаті природними ресурсами, не є настільки економічно розвиненими, як ті – в яких таких ресурсів нема. «Ресурсне прокляття» може бути властиве країнам із різними рівнями розвитку ринкової економіки і політичними системами. Серед основних причин цього феномену можна виділити такі, як зниження конкурентоспроможності інших секторів економіки, що викликано підвищенням реального обмінного курсу через приплив у країну доходів від ресурсів; високу ступінь мінливості доходів від продажу ресурсів на світовому ринку; помилки в державному регулюванні або розвиток корупції на базі припливу «легких грошей» в економіку країни.

У контексті підвищення ефективності використання природно-ресурсного капіталу як складової національного багатства для України важливим є, зокрема, подолання «ресурсного прокляття», що полягає в наявності зворотного зв'язку між забезпеченістю країни сировинними ресурсами та її економічним зростанням, оскільки наша держава належить до країн зі значним природно-ресурсним потенціалом.

Аналіз останніх досліджень. Термін «ресурсне прокляття» уперше 1993 року використав географ-економіст Річард Ауті з університету Ланкастера в

результаті вивчення динаміки ВВП залежно від зміни цін на нафту. Нині він використовується для опису ситуації, за якої країни, багаті природними ресурсами, не в змозі використати це багатство для розвитку своєї економіки і, всупереч логіці, мають нижчий рівень економічного зростання, ніж країни, які володіють меншими природними ресурсами. Однак думка про те, що природні ресурси можуть бути скоріше прокляттям країни, ніж перевагою, почала зароджуватися ще у 80-ті роки ХХ століття. У різних дослідженнях, включаючи відому роботу Дж. Сакса і А. Уорнера [1], простежувався взаємозв'язок між достатком природних ресурсів і слабким економічним розвитком країни. Вони відібрали 95 країн, що розвиваються, оцінюючи щорічні темпи зростання ВВП у періоді 1970–1989 рр. Результати досліджень показали, що тільки дві ресурсозабезпечені країни мали щорічні темпи зростання ВВП (приблизно на 2%).

Переконливі докази існування «прокляття ресурсів» наводить у своїй роботі П. Колієр (Collier, 2007), акцентуючи увагу на тому, що тільки країни з ефективними ринковими інститутами можуть уникнути негативного впливу ресурсного надлишку [2, с. 25]. Недієва інституційна структура трансформаційних економік, високий рівень суспільного і приватного споживання, незначні або неефективні інвестиції, заміна продуктивної діяльності пошуком ренти – усе це джерело «прокляття ресурсів».

У роботі А. Бошіні (2005) досліджено вплив інституційної якості і типу природних ресурсів на економічне зростання [3]. Деякі ресурси не легко транспортуються (наприклад, дорогоцінні метали, алмази), що може викликати проблеми. Тим не менш, висока інституційна якість призводить до позитивного економічного розвитку, навіть із складними видами природних ресурсів. Автор стверджує, що наявність ресурсів є шкідливим для економіки тільки тоді, якщо спостерігається погана якість інститутів. Не лише якість інститутів впливає на економічне зростання, а й політична корупція; водночас корупція залежить від достатку природних ресурсів (Лейте і Вейдман, 1999). Зазвичай, ресурсозабезпечені країни характеризуються неефективними урядами, які не схильні диверсифікувати економіку [4].

Метою нашої наукової статті є дослідження феномену «прокляття ресурсів» у контексті розвитку світової економічної системи і визначення особливостей його прояву в економіці України.

Виклад основного матеріалу. Одним із виявів феномену «прокляття ресурсів» є «голландська хвороба», що являє собою економічне явище, за якого великі доходи від експорту природних ресурсів чинять негативний вплив на розвиток інших секторів економіки, підвищуючи номінальний і реальний обмінні курси національної валюти, а також заробітну плату у видобувних галузях. Узагалі існує два механізми, через які ресурсний бум впливає на економіку:

- ефект переміщення ресурсу (збільшення прибутків у одній із галузей аналогічно збільшує й заробітні плати робітників, які в ньому працюють, таким чином робоча сила починає переміщуватись до такої галузі, в якій оплата більша);

- ефект витрат (бум в якійсь галузі спричиняється або відкриттям нових родовищ, або зростанням цін на ресурс галузі. Відповідно, зростатиме експорт цілої держави, збільшуючи доходи країни та її громадян. Жителі, у яких зростають реальні доходи, починають більше споживати, здебільшого за рахунок імпортованих товарів, які поступово витісняють національних виробників. Зі зростанням попиту всередині товару також зростатимуть і ціни на товари і послуги, що посилюватиме національну валюту, знову ж таки не вигідно для експортерів.

Наступними прихованими ефектами «хвороби» є падіння інвестицій до країни, волатильність (нестабільність) цін на природний ресурс тощо. Таким чином зміна обмінного курсу може зупинити інвестиції з компаній, які не впевнені щодо майбутнього економічного стану. Корупція і протекціоністська політика для галузей, які відстають, – також у списку вірогідних наслідків.

Щоб дослідити вплив природних ресурсів на економічне зростання, ми використали такі показники, як ВВП(\$), темп росту ВВП, частка промисловості у ВВП і частка сфери послуг у ВВП, аналізуючи ці показники в Україні та у країнах Вишеградської четвірки протягом 1990–2014 років.

Основний зміст економічного зростання полягає у збільшенні економічного потенціалу країни, потужності її економіки, тобто у збільшенні ВВП. Тому важливими показниками економічного зростання на макрорівні є абсолютні показники ВВП і національного багатства (рис. 1).

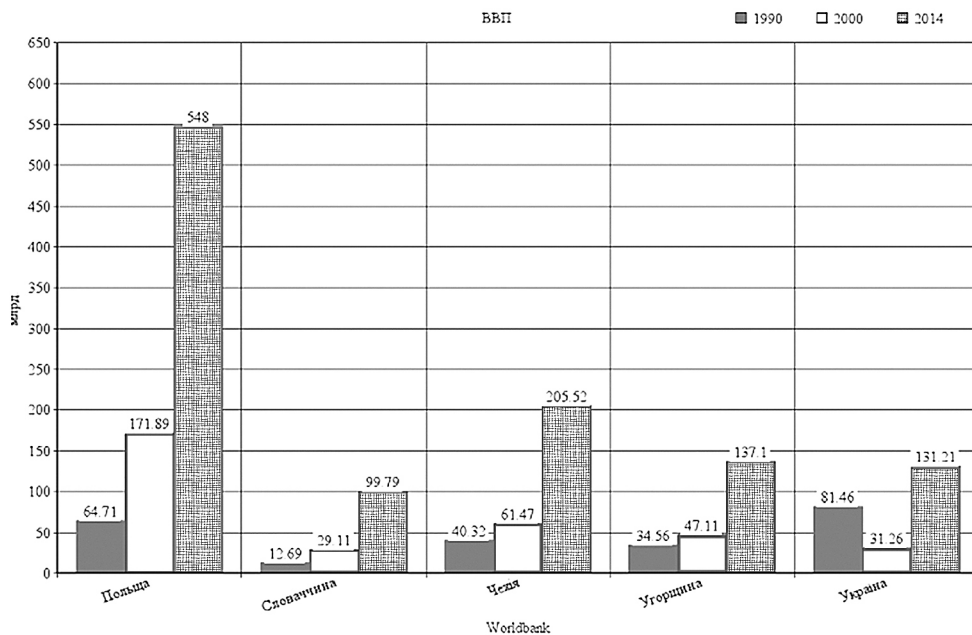

Рис. 1. Обсяги ВВП за період 1990–2014 рр. [5]

Залежність національної економіки від природних ресурсів можна побачити в розрізі структури ВВП.

Як бачимо, частка промисловості у ВВП в Україні найвища. Частка сировинної складової у структурі економіки становить 70% (рис. 2).

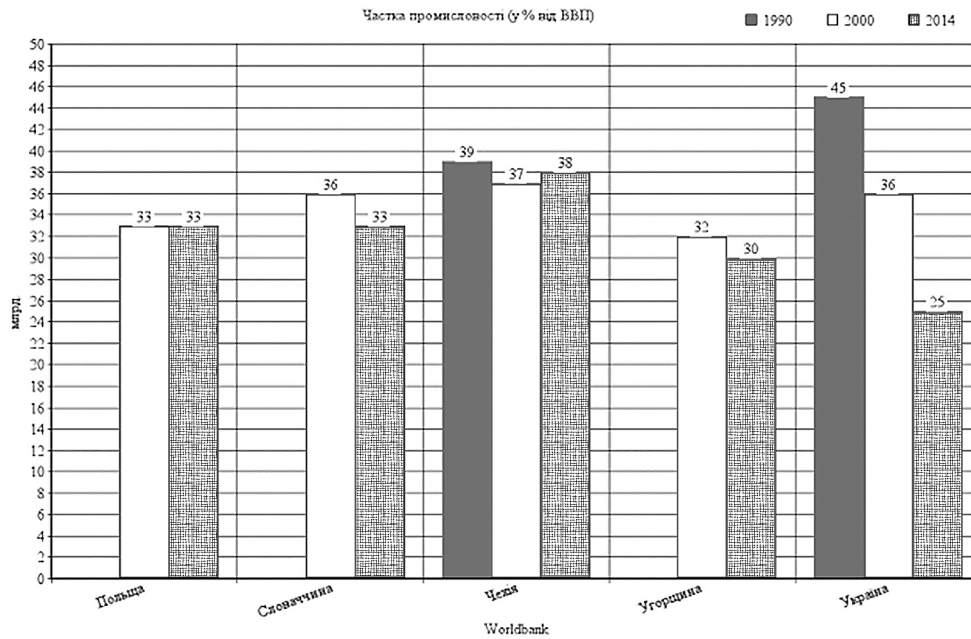

Рис. 2. Частка промисловості у ВВП за період 1990–2014 рр. [5]

Щодо сфери послуг, то тут країни Вишеградської четвірки випереджали Україну протягом 1990–2014 рр. (рис. 3).

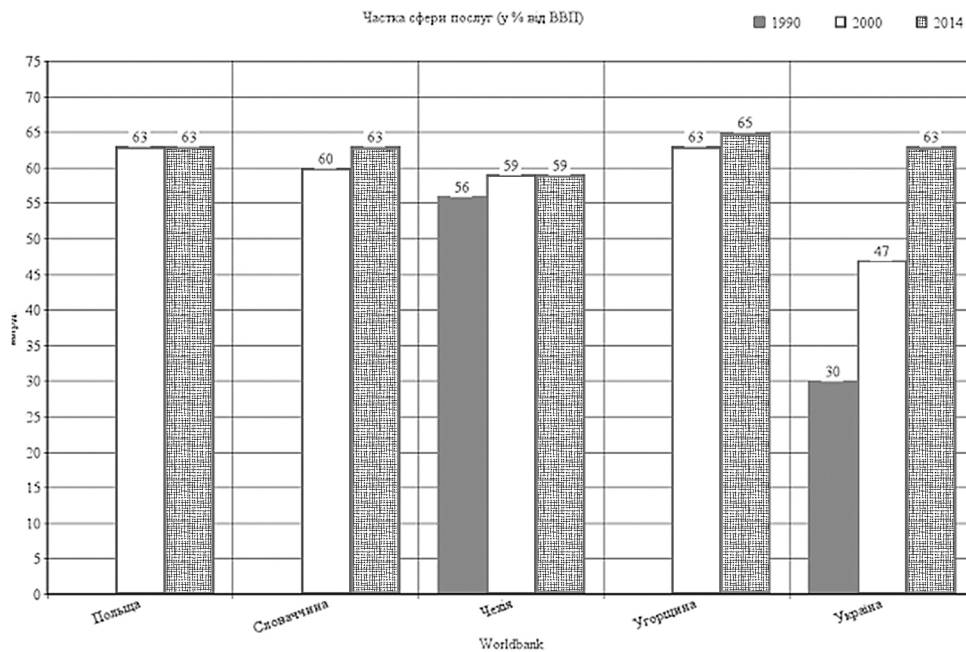

Рис. 3. Частка сфери послуг у ВВП за період 1990–2014 рр. [5]

Загалом, висновки про економічне зростання можна зробити виходячи з темпу зростання ВВП. Як видно з рис. 4, Україна втрачає свої позиції у світовій економіці, оскільки 2014 року темпи зростання ВВП суттєво знизились. У цілому за 2010–2014 роки частка України у світовому ВВП скоротилася з 0,41 до 0,38%. Унаслідок дії цього шоку існує реальна загроза економічної маргіналізації України до рівня найбідніших країн, що розвиваються.

Польща, поряд з Угорщиною, Чехією і Словаччиною, належить до числа постсоціалістичних країн, у яких ринкові реформи відбуваються найуспішніше.

Цей факт визначають усі міжнародні організації й експерти. Попри низку негативних наслідків шокової терапії, Польща досить швидко змогла виправити становище і досягти значних успіхів в економічному зростанні. План Л. Бальцеровича передбачав лібералізацію внутрішніх цін, зростання імпорту, контроль над витратами підприємств, стабілізацію злота [6, с. 418].

Щодо Словаччини, то спочатку темпи реформ істотно сповільнилися через недосконалість грошово-кредитної політики за колишнього прем'єр-міністра Володимира Меч'яра (1993–1998). Оцінка економічної свободи Словаччини в ІЕС 2014 року – 66,4, що

робить її економіку 57-ю у світі. Економіку Словаччини в цілому оцінено як «помірно вільна» з 2004 року. Глибші системні реформи, спрямовані на зміцнення

правової бази, критично потрібні для забезпечення прогресу Словаччини до високого рівня економічної свободи [7].

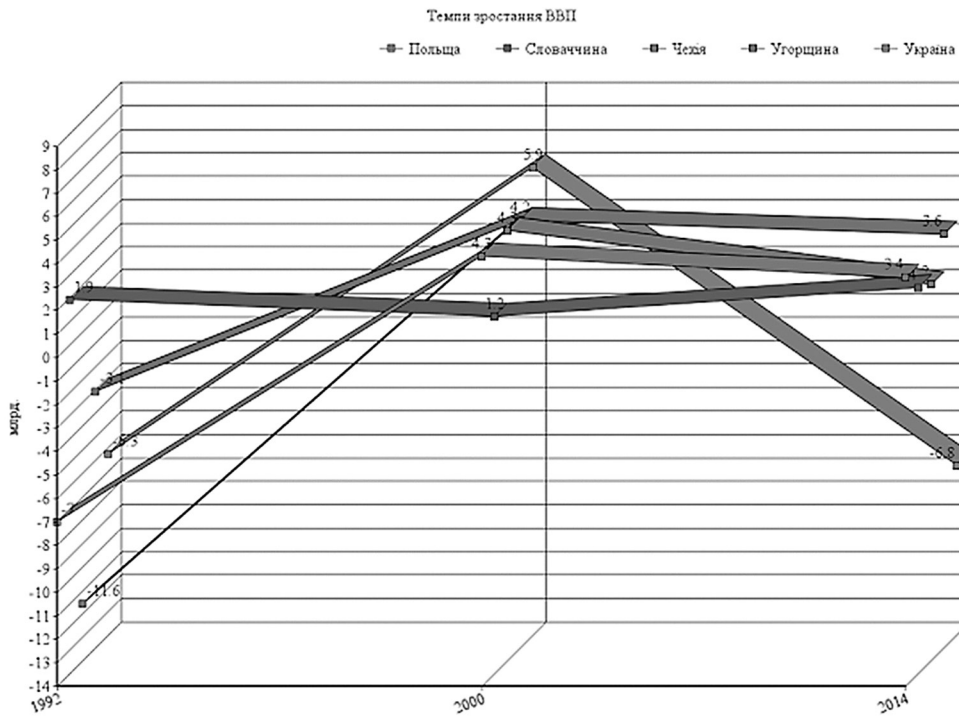

Рис. 4. Темпи зростання ВВП за період 1990–2014 рр. [5]

У Чеській Республіці ВВП на душу населення з початку 1990-х років знижувався і лише 1997-го досяг рівня, порівняного з показниками 1990-го. Водночас спостерігалось постійне зростання рівня життя за рахунок реструктуризації споживання і посилення позицій крони. На сьогодні Чехія стала найбільш швидкозростаючою економікою серед країн – членів Євросоюзу в міжквартальному порівнянні, а в річному займає друге місце після Румунії. Головною причиною прискореного розвитку чеської економіки 2015 року є зростання практично всіх галузей обробної промисловості, передусім транспортних засобів, верстатів і устаткування [8].

Результативне зростання економіки Угорщини вже багато десятиліть поспіль забезпечується передусім гармонійним розвитком усіх галузей економіки. Аналізуючи сучасну угорську економіку, потрібно виходити з особливостей цієї країни. Зокрема, в Угорщині майже немає природних ресурсів, як у Польщі чи Словаччині, що в середині та другій половині ХХ століття вважалося основою економічного зростання. Тому фундаментом розвитку угорської економіки в той період стали переробна промисловість, сільське господарство і туризм. Угорщина стала першою східноєвропейською країною, яка мала успішний досвід виходу на вільний ринок. Економічні реформи, запропоновані М. Горбачовим у 80-х роках ХХ століття, були фактично «копією» реформ, розпочатих Яношем Кадаром за два десятиліття до цього. Тому угорський досвід економічних реформ мав характер поступових перетворень, на відміну від інших країн регіону, де по-

дібний процес відбувався з використанням радикальних заходів, які отримали назву шокових [9].

Можна виділити певні спільні риси економічного зростання у країнах Вишеградської четвірки, а саме: 1) лібералізація механізмів регулювання імпорту, цін і заробітної плати, зменшення впливу держави в господарській сфері; 2) заохочення приватного підприємництва, приватизація державної власності; 3) розвиток та укріплення ринкових інституцій (біржі, комерційні банки, цінні папери, антимонопольні заходи тощо); 4) скорочення державних витрат, збалансованість держбюджету; 5) радикальна перебудова зовнішньоекономічних зв'язків країни в інтересах поступової інтеграції в ЄС; 6) залучення в економіку іноземного капіталу; 7) використання електронних аукціонів та інших методів конкуренції, що здійснювалось для подолання корупції.

Висновки. Виходячи з цього емпіричного дослідження, можна зробити висновок, що будь-які зусилля щодо пом'якшення наслідків «прокляття ресурсів» залежать від урядових інституцій даної держави. Завдяки ефективно проведеним реформам країнам Вишеградської четвірки вдалося подолати ефект «прокляття ресурсів» і досягти значного економічного зростання. Тому в Україні слід розробляти і впроваджувати нові концепції економічного розвитку, істотно підвищуючи ефективність використання внутрішніх ресурсів, у тому числі з використанням досвіду успішніших у цьому плані країн.

Проблема підвищення продуктивності використання ресурсів повинна розв'язуватись як у світі, так,

зокрема, і в Україні, комплексно за всіма видами ресурсів, що входять до складу національного багатства (людський і природно-ресурсний потенціал, основний капітал, елементи фінансового капіталу, що впливають на обсяг національного багатства, соціальний потенціал та екологічний капітал).

Перспективи подальших розвідок у досліджуваному напрямі. У перспективі треба вдосконалити механізм вимірювання продуктивності виходячи з да-

них про внесок кожного ресурсного фактора у вироблення ВВП, розмір використання ресурсного потенціалу і приріст обсягу всіх видів капіталу. Системний підхід у розв'язанні проблем підвищення рівня збалансованості формування та ефективності використання ресурсів – складових національного багатства – сприятиме забезпеченню надійного підґрунтя для сталого розвитку і створення нової якості економічного зростання.

Список використаних джерел

1. Sachs J. D., Warner A. M. Natural resource abundance and economic growth // NBER Working Paper 5398, 1995.
2. Collier P. Natural Resources, Development and Conflict: Channels of causation and Policy Interventions // World Bank, April 28, 2003.
3. Boschini, A., Pettersson, J. & Roine, J. 2005. Resource curse or not: a question of appropriability. The Scandinavian Journal of Economics 109 (3), 593–617.
4. Busse M., Gröning, S. (2011). The Resource Curse Revisited: Governance and Natural Resources. Public Choice, Vol. 154, 1–2, 1–20.
5. World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://databank.worldbank.org/data/views/reports/ReportWidgetCustom.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57.
6. Економіка зарубіжних країн: Навч. посібник / За ред. Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 292 с.
7. Index of Economic Freedom [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/country/slovakia>.
8. Чехія опинилася на першому місці в ЄС за темпами зростання економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aval.com.ua/?n=1653160>.
9. Жукевич О. Особливості економічного розвитку Угорщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://libfor.com/engine/print.php?newsid=1176>.

References

1. Sachs, J. D., Warner, A. M. (1995). Natural resource abundance and economic growth. NBER Working Paper, 5398 [in English].
2. Collier, P. (2003). Natural Resources, Development and Conflict: Channels of causation and Policy Interventions. World Bank [in English].
3. Boschini, A., Pettersson, J. & Roine, J. (2005). Resource curse or not: a question of appropriability. The Scandinavian Journal of Economics, 109 (3), 593–617 [in English].
4. Busse M., Gröning, S. (2011). The Resource Curse Revisited: Governance and Natural Resources. Public Choice, Vol. 154, 1–2, 1–20 [in English].
5. Official portal of World Bank [Elektronnyi resurs]. Retrieved from: http://databank.worldbank.org/data/views/reports/ReportWidgetCustom.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57 [in English].
6. Kozak, Yu.H., Kovalevskiy, V.V. (2013). Ekonomika zarubizhnykh krain [Economy of foreign countries]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
7. Index of Economic Freedom. Retrieved from: <http://www.heritage.org/index/country/slovakia>.
8. Chekhiia opynylasia na pershomu mistsi v YeS za tempamy zrostannia ekonomiky [Czech Republic was the first place in the EU in terms of economic growth]. Retrieved from: <http://aval.com.ua/?n=1653160> [in Ukrainian].
9. Zhukevych O. Osoblyvosti ekonomichnoho rozvytku Uhorshchyny: [Features of economic development of Hungary]. Retrieved from: <http://libfor.com/engine/print.php?newsid=1176> [in Ukrainian].